

КАТЕГОРІЯ СТАНУ ГЕРМАНСЬКИХ МОВ ПІД ЕФЕКТОМ ТИСКУ МОВНОЇ СИСТЕМИ

THE CATEGORY OF THE STATE IN THE GERMANIC LANGUAGES UNDER THE LANGUAGE PRESSURE EFFECT

Шапочкіна О.В.,

orcid.org/0000-0002-9575-0415

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри германської філології

Інституту філології

Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті наголошено на тому, що категорія стану – єдина в своєму роді категорія, що характеризується ознаками різних рівнів – психологічного та граматичного. Станові відношення в давньогерманських мовах не являють собою послідовної системи. Вочевидь, наслідком цієї проблеми є полідефініційність категорії стану та розмитість її меж як категорії. Зокрема, у статті розглядаються особливості розвитку парадигми категорії стану в германських мовах у контексті мовних змін, які відбуваються під тиском мовної системи. Засадничими для наукового пошуку стали основні позиції молодогограматиків щодо процесів становлення парадигми категорії стану давньогерманських мов. З опорою на молодогограматичні концепції авторкою наведено опис закономірних взаємозалежних процесів, які відбувалися всередині парадигми категорії стану германських мов. Зокрема, здійснено спробу системного пояснення й аналізу типології категорії стану у давньогерманських мовах. До давньогерманського пасиву відносяться такі дієслова, що належать до парадигми динамічного та рефлексивного медіуму, які не мають додатка у знахідному відмінку та становлять групу інтранзитивних дієслів; до рефлексива зараховують дієслова, яким властиво поєднання в активному стані з відмінково залежними від них зворотними займенниками. У статті наголошено, що медіум стає основою для виникнення пасивного стану; актив та медіум мають фіксовані особові закінчення та виражаються у мовленні не тільки через описові конструкції, а й через прості форми, які експлікуються через медіальні та рідше через форми активних особових закінчень. У процесі опису типології категорії стану виявлено основну відмінність між активними та пасивними конструкціями, які не були спочатку чітко окреслені, і лише завдяки взаємовпливу однієї конструкції на іншу, набули певних психологічних та смислорозрізнавальних відмінностей. У статті уточнено думку про те, що на шляху мовних змін відбувся процес паралельного співіснування дієслівних форм та станів: одночасно медіальні форми із медіальною діатезою замінюються активними формами, проте залишають своє медіальне значення. Автором статті здійснено спробу проаналізувати дієслівну підсистему германських мов у динаміці: від сучасності до витоків із урахуванням взаємодії інтра- та екстралінгвальних чинників у її становленні.

Ключові слова: категорія стану, активний стан, медіум, пасивний стан, рефлексив, медіопасив.

The article emphasizes that the category of state is the unique one characterized by features of different levels – psychological, morphological and syntactical. State relations in the Old Germanic languages do not represent a coherent system. Obviously, the consequence of this problem consists in the polydefinition of the category of state and the blurring of its boundaries as a category. In particular, the article describes development peculiarities of the state category paradigm in the Germanic languages in the context of linguistic changes that occur under the pressure of the language system. The basic positions of Neogrammarians became fundamental for the scientific research of the formation processes of the state category paradigm in the Old Germanic languages. Based on the Neogrammarians concepts, the author describes natural interdependent processes that took place within the paradigm of the Germanic languages category. In particular, it was made an attempt to explain and analyze systematically the typology of the category of state in the Old Germanic languages. The Old Germanic passive includes the verbs which belong to the paradigm of dynamic and reflexive medium and do not have an object in the accusative case and constitute a group of intransitive verbs. The reflexive includes the verbs which are combined with case-dependent reflexive pronouns in active voice. The article emphasizes that medium becomes the basis for emergence of passive voice; active voice and medium fixed personal endings and represented in speech not only through descriptive structure, but also through simple forms explicated in medial and, more rarely, in forms of active personal endings. In the process of description of the category of state the main difference between active and passive structures not initially outlined, was revealed, and only due to the mutual influence of one structure on another they acquired certain psychological and sense-distinguishing differences. The article specifies that the process of parallel coexistence of verbal forms and voices on the way of linguistic changes took place: at the same time medial forms with medial diathesis are replaced by active forms, their medial significance still retains. The author made an attempt to analyze verbal subsystem of the Germanic languages in dynamics, from the present day to the beginnings, taking into account interaction of intra- and extralingual factors in its formation.

Key words: category of state, active voice, medium, passive voice, reflexive, mediopassive.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Найбільш прийнятним для нашого дослідження є визначення мовних

змін у двох його вимірах: як зміна стану і як заміщення того, що вже існувало в мові [1]. Із вищезазначеного випливає необхідність дотримання принципу історизму для ґрунтового вивчення

мінливості природи запропонованої до розгляду категорії стану (далі – КС). Зауважимо, що ієрархія граматичних категорій не є статичною. Кожному історичному періоду мовної системи властивий власний інвентар морфологічних категорій та відношень між ними. Для розуміння кореляцій між категоріями стану у давньогерманських мовах та пояснення їхнього системного статусу у синхронних площинах дослідження має сенс звернутися до розгляду цієї категорії, що включатиме аналіз дієслівної підсистеми германських мов у динаміці: від сучасності до витоків, і який передбачатиме врахування взаємодії інтра- та екстралінгвальних чинників у її становленні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання цієї проблеми, на які спирається автор. Тлумачення природи КС необхідно здійснювати, беручи до уваги молодограматичний період, представниками якого були вчені Лейпцизького університету: К. Бругман, Б. Дельбрюк, А. Лескін, Г. Остгоф, Г. Пауль, Й. Шмідт та ін. Основні позиції молодограматиків щодо сутності КС є засадничими для нашого дослідження, оскільки не досить досліджені процеси становлення та провідні актуалізатори розвитку КС у давньогерманських мовах з IV–XIII ст.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У статті ми здійснимо спробу дослідити типологію категорії стану давньогерманських мов, спираючись на ключові теорії порівняльно-історичного мовознавства.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується зазначена стаття. Попри посилений інтерес до граматичних категорій дієслова, донині не здійснено системного пояснення й аналізу типології категорії стану в давньогерманських мовах. Саме тому наше дослідження сприятиме масштабній, комплексній науковій розвідці на засадах традиційних та новітніх граматичних концепцій. Дослідження розвитку та вирівнювання граматичної парадигми будь-якої категорії відбувається внаслідок дії різних механізмів, серед яких виокремлюють ефект тиску мовної системи [1, с. 28–45]. Уперше цей термін згадує Лейпцизька школа молодограматиків [2; 6]. Е. Макаєв наголошує, що такий термін за змістом співпадає із принципами дії граматичної аналогії насамперед тому, що був відсутній зміст визначення самої системи [4].

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Е. Косеріу зазначав, що якщо

мова не переходить у категорію мертвих, то перебуває у постійному русі [3, с. 156]. К. Бругман у своїй праці “Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen (kurzgefasste Darstellung der Geschichte, 1916)” проаналізував типологічні особливості КС на прикладі різних праїноєвропейських мов, зокрема латинської, грецької, готської, давньонімецької та ін. Різноманітні категорії стану дієслова (Genera verbi) транслюють відношення суб’єкта через дієслово та описують винятково процес діяльності [2; 6].

Відповідно до поглядів молодограматиків становлення КС (Genera verbi) проходить закономірні історичні етапи розвитку. Активний стан та медіум (середній стан) мали фіксовані особові закінчення та об’єктивувалися у мовленні не тільки через описові конструкції, а й через прості форми дієслів (Verbum finitum), які виражаються через медіальні та рідше через форми активних особових закінчень. Дієслова, які відповідали давньому медіуму, позначали вчинки, процеси або стани та місце своєї дії переважно втілювали у суб’єкті, останній же у цьому процесі лише брав участь [6].

У розвитку КС відбулися закономірні взаємозалежні процеси, а саме: найчастіше вживані форми дієслів із медіопасивними закінченнями мали, відповідно, тільки прадавні форми дієслів, проте вони їх втратили та за семантикою почали належати до активного стану, напр.: лат. *tutudi* – нім. *habe gestossen* «зіткнулися», та навпаки: деякі форми з активними особовими закінченнями семантично групувалися з медіальними формами, які потім почали відносити до так званої «діатези» (від грец. *diathesis* «розташування») – семантичної категорії предиката, що відображає певну відповідність між учасниками визначеної предикатом ситуації («семантичними актантами», які виконують ті чи інші семантичні ролі) й іменними членами речення, що заповнюють валентності цього предиката, – «синтаксичними актантами», синтаксичні ролі яких виражені морфологічними або синтаксичними засобами. Оскільки стан – це граматично маркована у дієслові діатеза, категорія діатези співвідносилася із КС.

Найчастіше здійснюється процес паралельного співіснування дієслівних форм та станів: одночасно медіальні форми із медіальною діатезою могли замінюватися активними формами, проте залишали своє медіальне значення. Звісно, це не єдиний шлях розвитку КС. Розпочалася тенденція до втрати медіальних вербальних флексій. Замість давньої форми медіуму з’являються абсолютно формальні новоутворення, напр.: лат. *sequitur* –

нім. *folgen* «слідувати». Окрім того, ще у праїндоевропейські часи утворюється форма рефлексива, так звана комбінація простої вербальної форми із непрямим відмінком рефлексивного займенника. Медіум та рефлексив певний час співіснують паралельно. Рефлексив розвивається поступово та з часом остаточно замінює незначні варіації вживання медіуму. Часові форми (Tempora) відіграють провідну роль у процесах станового зіставлення – активу (Genera Aktivum) та медіуму (Genera Medium). Така часова форма як перфект посідає серед інших часових форм особливе місце. Форма перфекта активного стану, трансформуючись в інші часові форми, має медіальне значення (подібне до діатези), наприклад, із праїндоевропейських часів, пор.: лат. *re-vertitur, re-vertit* – нім. *hat gewendet* «звернено». Це пояснюється тим, що перфект зі своїми індикативними особовими закінченнями спочатку виражає виключно стани, а не процеси чи дії. Саме тому перфект за своєю діатезою наближується найбільшим чином до медіуму. Різні класи прикметникових віддієслівних іменників, так звані партиципи, чітко розгалужені за дієслівною діатезою і з формантами *-t* та *-en* збігаються у своєму подальшому синтаксичному розвитку з дієслівними флексіями активного стану та з медіальними особовими закінченнями. Прикметники, своєю чергою, перебувають у конкуренції з партиципами та певною мірою належать до дієслівної діатези.

Розглянемо детальніше структуру КС дієслів за К. Бругманом: актив (Aktivia tantum), медіум (Media tantum), пасив (Passivum), рефлексив (Reflexivum). У праїндоевропейські часи дієслово у контексті діатези означає дію, процес або стан. Здебільшого дієслова є транзитивними (перехідними) та водночас для них властива медіальна флексія. Медіальна флексія з медіальним значенням спочатку частіше трапляється в активному стані. Трапляються випадки приєднання шляхом власного композиційного поєднання, що продукувало значення, через яке інші неперехідні дієслова експлікуються через медіальну флексію, напр.: нім. *gebe mir eigenes weg* «дай мені свій шлях» або через реципроковий (взаємний) медіум – нім. *er kommt zusammen mit* «він прибуває разом з кимось» поряд з нім. *er kommt* «він прибуває» [2; 6].

Для початкової форми активного стану флексії є провідними. К. Бругман наводить сукупність етимологічно споріднених прикладів для дієслів активного стану готської та німецької мов, пор.: гот. *giman* – нім. *kommen* «прибувати»; гот. *biugan* – нім. *biegen* «повертати»; гот. *anan* – нім. *atmen* «дихати»; гот. *itan* – нім. *essen* «їсти»; гот.

bauan – нім. *wohnen* «жити»; гот. *waian* – нім. *wehen* «віяти» [6]. Щодо медіуму, то сюди належать дієслова, що виражають стани, дії та процеси. Дієслова медіального стану (медіуму, медіопасиву) мають здатність переходити в активний стан та навпаки: гот. *nisan* – нім. *genesen, erretet werden* «видужувати, врятуватися». Кількісні показники у парадигмі Media tantum поширюються, напр.: нім. *gesellt sich zu* «приєднатися», *vereinigt sich mit* «об'єднатися»; *komme glücklich heran an, kehre heim* «я щасливий, що змінив шлях, повернувся додому»; *sich zu jemandem halten* «триматися когось»; *mit jemandem zusammen sein, folgen* «бути з кимось поряд, слідувати»; *anziehen, sich kleiden* «одягатися»; *bin auf etwas gedacht* «замислюватися про щось». Є такі групи дієслів, у яких поєднуються два стани – активний та медіальний одночасно, напр.: нім. *fliehen* «бігти», *laufen* «бігати» та ін. Спостерігаються випадки, коли дієслово спочатку має тільки активне значення, а згодом отримує медіальну флексію, а після цього і сформоване так зване «каузативно-транзитивне значення», напр.: нім. *setzt sich in Bewegung* «знаходиться у русі», *regt sich* «хвилюється»; *schaffe* «створює». Поряд із дієслівною парадигмою Media tantum наявна досить значна за чисельністю група дієслів, яка має незначні відтінки медіуму, напр.: нім. *klagen sich* «жалітися», *freuen sich* «радіти», *bewundern sich* «дивуватися» та ін. Загалом можна зауважити, що дієслова, які відповідають давній медіальній формі, означають різноманітні стани, події та результати дії, описане місце подій могло стосуватися як процесу дії, так і суб'єкта дії [2].

Зазначимо, що у давні часи дієслова з медіальними станами розподіляються на три великі типи за вживанням: динамічний медіум, рефлексивний (зворотний) медіум та реципроковий (взаємний) медіум. Динамічний медіум має спільне коріння з активним станом, відрізняючись винятково смислорозрізнавальними ознаками. Часто трапляються дієслова, які вже у своєму достеменному значенні наближуються до медіа тантум без особливих змістових відмінностей в активній та медіальній формах. Проте активний стан не є вторинним, а навпаки, спочатку активно використовується медіальна флексія, для того щоб вираження через суб'єкт було інтенсивнішим (за К. Бругманом, нім. *geistlich und körperlich* – «духовно та фізично» [6]), щоб підкреслити участь суб'єкта у процесі діяльності. Ця властивість динамічного медіуму фактично підкреслює залучення суб'єкта у процес діяльності. У найдавніших літературних

пам'ятках різних індоєвропейських мов простежується ця подвійність, однак смислові відтінки ще ледь відчуваються: їх неможливо чітко встановити. Особливо у мові поезії дуже часто можна було спостерігати випадки станових типологічних кореляцій, напр., грецьк. *νηχομαη* – нім. *schwimme* «плаваю». Більш визначені змістові розходження чітко встановлюються у подальші періоди генези КС. Як і інші дієслівні форми розвиваються так звані «дієслова руху» (нім. *Verba der Bewegung*). К. Бругман виокремлює певну групу дієслів руху, які зумовлюють остаточний перехід із активного стану в медіальний, тобто отримують ознаку транзитивності (перехідності), напр.: грецьк. *σρουν* – нім. *erhebe mich* «підвищуватися»; лат. *peto* – нім. *bewegen sich* «рухатися»; грецьк. *θειν* – нім. *laufen, rennen* «бігти»; лат. *colo* – нім. *wohnen* «проживати»; лат. *gradior* – нім. *schreite* «крокувати»; грецьк. *λαμπω* – нім. *strahlen, leuchten* «сяяти». Зокрема, транзитивні медіальні конструкції поряд із транзитивними активними також можна було зарахувати до парадигми динамічного медіуму, напр.: нім. *nehmen sich – möchten Sie die Brahmafeinde die Sünde nach allen Seiten hin mit sich nehmen* «хочуть взяти гріх з усіх ворогів Брахми» [6].

Транзитивні дієслова активного стану, у яких спрямованість на діяльність є невизначеною, формують парадигму рефлексивного медіуму. Інакше кажучи, суб'єкт не відходить від своєї діяльності, а залишається з нею у своїй сфері, або ж дія будь-яким чином реагує на суб'єкт, напр.: лат. *lavo* – нім. *ich wasche* «я мию» вживалося з/або без відповідного об'єкта. Унаслідок медіалізації форми з'являється додатковий зміст, який суб'єкт отримує від процесу дії. Проте об'єкт у знахідному відмінку не наближається до медіальної форми. Таким чином ми перекладаємо укр. «я вмиваю-ся» – нім. “*ich wasche mich*” і тут ідеться або про цілий суб'єкт, або про частину його у процесі дії. Так, медіальну форму із часткою «ся» (нім. *sich*), що вживається без об'єкта, можна віднести до сфери суб'єкта, який лише сприймає діяльність. Тоді ми перекладемо фразу нім. “*Ich wasche mir die Hände, die Hände von mir, meine Hände*” дослівно як: «Я мию собі руки, руки від мене, мої руки».

Є, безперечно, закономірним те, що протиставні відношення між активним станом та динамічним медіумом з'являються у найдавніший період. Це можна унаочнити прикладами каузативного медіуму (нім. *wasche mich* «вмиваюся») та давального медіуму (нім. *wasche mir die Hände* «мию собі руки»). При цьому відмінкові відно-

шення необхідно брати до уваги, оскільки без них мовець жодним чином не зможе у зрозумілій формі повідомити свій мовний намір, окрім того, вживання рефлексивного займенника буде легко сприйматися під час перекладу.

З огляду на те, що додаток у знахідному відмінку часто вживається із дієсловами руху в медіальному стані, процес дії не спрямовується на суб'єкт, а відходить від нього, напр.: лат. *aversatur aliquem*, грецьк. *τρεπται τινα* – нім. *er wendet einen von sich ab, schlägt ihn in die Flucht* – «він повертається, б'є його під час втечі». Слід зауважити, що, окрім відношень у знахідному відмінку, трапляються нерідкі вживання додатка й у давальному відмінку. Отже, для динамічного медіуму властивий аналогічний спосіб вираження, як і для інших станових типів.

Характерною ознакою динамічного медіуму стають відношення суб'єкта із додатком у знахідному або давальному відмінках або із зворотним займенником. Головною суперечністю залишається питання про те, чи використовує мовець медіальну форму з різними відмінковими варіаціями – давальною та/або знахідною, напр.: грецьк. *τρεπει εαυτω* нім. *wendet für sich* «звертається до когось» – грецьк. *τρεπει αφ εαυτου* нім. *wendet von sich* «звертається від себе». Зауважимо, що специфіка другого типу медіальної парадигми – рефлексивного медіуму – полягає в тому, що дієслово не вживається (тобто є інтранзитивним або неперехідним) або вживається (тобто є транзитивним або перехідним) з об'єктом у знахідному відмінку, напр.: лат. *miscetur, immiscetur, intermiscetur* – нім. *sich mischen* «втручатися». Третій тип – взаємний медіум – має деякі суттєві відмінності від попередньо проаналізованих станових типів.

Якщо йдеться про процес діяльності, у якому беруть участь один або декілька суб'єктів, то вживається така медіальна форма, якій властивий так званий «двосторонній/взаємний ефект»: напр.: нім. *sie begrüßen sich* «вони вітаються», *sie verteilen sich* «вони розподіляються». Медіальна форма суб'єкта при цьому може бути зінгуляризована (один суб'єкт), дуалізована (два суб'єкти), плюралізована (декілька суб'єктів). Ці форми співіснують паралельно, напр.: нім. *er grüsst sich* «він вітається», *er grüsst sich mit ihm* «він вітається з ним», *sie grüssen sich* «вони вітаються»; грецьк. *μαχεται τινα* – нім. *er streite sich mit einem* «він свариться із кимось».

Реципрокова (взаємна) сутність не виражається при цьому дієсловами, а виключно продиктована ситуацією спілкування, напр.: н.-верхн.-нім. *die beiden Parteien kämpfen lange Zeit* «обидві

партії ворогували довгий час»; грецьк. *κιυαψθω* – нім. *sich küssen* «цілуватися».

Пасивний стан (*Passivum*) утворюється значно пізніше, ніж актив та медіум. Під пасивним станом молодогограматики розуміють «таке вираження вербальної форми, завдяки якій номінальне поняття розумілося як відправний пункт мимовільного процесу діяльності та водночас як «страждаючий» («залежний») відправний пункт процесу діяльності» [6]. Власне флексійні форми пасивного стану у контексті діатези у праїндоевропейських мовах спочатку ще не розглядалися. У давні часи позначення якості у простих вербальних формах виражається через медіум. У цьому контексті вербальна форма має настільки «завуальовану» активну дію, що виникає суто пасивне уявлення про вербальну конструкцію такого типу. До пасивних конструкцій належить частина дієслів, що входять до парадигми динамічного та рефлексивного медіуму, які не мають додатка у знахідному відмінку та становлять групу інтранзитивних (неперехідних) дієслів.

Найчисельнішою є кількість медіальних перфектних форм у пасивному вживанні у давньоіндійській та у давньогрецькій мовах, напр.: грецьк. *κεχυται* – нім. *liegt hingegossen* «виливається». Розвиток пасивної форми відбувається паралельно з розвитком інших часових форм. Різняться при цьому виключно позиції суб'єктів у реченні: коли агенс виражає діючу потенцію, наприклад, через інструментальний спосіб вираження, тоді й виникають пасивні відтінки. У такому разі йдеться не про пасивний стан у прямому його розумінні, оскільки на передній план висуваються конструкції, у яких дієслово виражається активними флексіями. Остаточне завершення розвитку пасивної парадигми на основі медіуму відбувається тоді, коли транзитивні дієслова активного стану починають зіставлятися або протиставлятися не медіальному, а суто пасивному стану. Цей етап розвитку відбувався ще у давні часи, коли праїндоевропейські медіальні форми у давньогерманських мовах набували пасивного відтінку, напр.: гот. *bairada* семантично споріднюється із грецьк. *φερεται* та лат. *fertur* – нім. *wird getragen* «виноситься» [2].

Розподіл пасивних конструкцій у контексті діатези уможлиблюється завдяки диференціації між називним та знахідним відмінками. Асоціативний зв'язок між суб'єктом у реченні та номінальною формою відбувається саме тоді, коли розвиваються пасивні конструкції, які не мають агенса у називному відмінку, а лише об'єкт, який залучено у процес діяльності. Об'єкт

займає у пасивному реченні провідну позицію. У вищезазначеному і полягає основна відмінність між активними та пасивними конструкціями, які не були спочатку чітко окреслені, і лише завдяки взаємовпливу однієї конструкції на іншу набули певних психологічних та смислорозрізнавальних відмінностей. Трапляються випадки, коли дієслово має подвійне керування у знахідному відмінку, за якого мовець під час висловлення акцентує увагу або на особі, або на предметі у називному відмінку у пасивному вживанні, і цей процес повністю залежить від інтересу мовця до особи чи до предмета, напр.: лат. *id Alcibiades diutius celari non potuit* «він більше не міг бути прихованим від Алківіада». Із медіуму пасивний стан утворюється тільки у готській мові і використовується у теперішньому часі, напр.: гот. *all bagme...usmaitada jah in fön atlagjada*. Прадавній медіальний зміст ці готичні форми отримують ще у передісторичні часи. Частково медіум має рефлексивний відтінок, напр.: гот. *warmjan sik*, частково йому притаманний відтінок активного стану. Суттєвою відмінністю від інших мовних груп саме у давньогерманських мовах між медіумом та активом є незначні смислорозрізнавальні відтінки. Досить вільно відбувається перехід від активного стану до медіуму, напр.: гот. *ga-nisan* «видужувати». Зокрема, у готській мові пасивний стан утворюється на основі конструкцій теперішнього часу з *-nā-* та інтранзитивних (неперехідних) дієслів спокою із закінченням на *-nan-*, напр.: гот. *weihnai namu þein*. Окрім презентивних форм, у прагерманський час пасивний стан описується з допомогою конструкцій гот. *wisan* «бути» та *wairþan* «ставати» та партиципу II [6].

Рефлексивний стан (*Reflexivum*) у давньогерманських мовах презентовано поєднанням дієслова активного стану із відмінково залежним від нього зворотним займенником, напр.: нім. *er freut sich* «він радіє». Значна частина конструкцій такого типу виникає у праїндоевропейські часи та є дуже подібною до конструкцій медіуму. Рефлексив вживається тоді, коли особа або предмет одночасно позначають як суб'єкт, так і об'єкт один для одного, а також можуть вступати у протистояння. А коли суб'єкт та об'єкт виражають різні особи чи предмети, то зворотний займенник як об'єкт називає поняттєву протилежність одне до одного, напр.: нім. *er schädigte mich und sich* «він шкодив мені та собі». У давньогерманських мовах рефлексив уже в праісторичні часи постійно перебуває у певній опозиції до медіуму, напр.: гот. *ga-nisip* – нім. *er kommt glücklich durch, findet Rettung* «він приходиться щасливий, знай-

шовши порятунок». Активна флексія може вільно замінюватися медіальною, напр.: гот. *skaman sik* – нім. *sich schämen* «соромитися»; гот. *furchtjan sis* – нім. *sich fürchten* «лякатися»; гот. *ga-wandjan sik* – нім. *sich wohin wenden* «кудись звертатися», *zurückkehren* «повертатися»; днв.-нім. *chlagön sih* – нім. *sich klagen* «скаржитися». У північних мовах зворотний займенник зливається з основою дієслова та пасивізується, напр.: днв.-ісл. *kallask* – нім. *sich nennen* «називатися», *gennannt werden* «бути названим» [2].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Варто зазначити, що для розвитку КС давньогерманських мов характерні такі схожі ознаки: граматична КС є вираженням психологічної КС [5]; КС співвідноситься (але не ототожнюється) із поняттям «діатеза»; до медіуму – дієслова, що могли виражати стани, дії та процеси; до давньогерманського пасиву можна віднести такі дієслова, що належать до парадигми динамічного та рефлексивного медіуму, які не мають додатка у знахідному відмінку та становлять групу інтранзитивних дієслів; до рефлексива зараховують дієслова,

яким властиве поєднання в активному стані з відмінково залежними від них зворотними займенниками. Медіум стає основою для виникнення пасивного стану; актив та медіум мають фіксовані особові закінчення та виражаються у мовленні не тільки через описові конструкції, а й через прості форми дієслів (*Verbum finitum*), які експлікуються через медіальні та рідше через форми активних особових закінчень. Відбувається процес паралельного співіснування дієслівних форм та станів: одночасно медіальні форми із медіальною діатезою замінюються активними формами, проте залишають своє медіальне значення. На всі давні форми *Media tantum* вказують не особові закінчення, а їх основи, яким притаманне медіальне значення. Активні дієслівні флексії комбінуються з медіальними формами, при цьому особливого значення набувають медіальні закінчення; прадавні форми медіуму слугують першою основою для творення пасивного стану дієслів індоєвропейських мов. Парадигма Медіа тантум типологічно розгалужується на динамічний, рефлексивний медіум та взаємний медіум, які різняться за смислорозрізнювальними ознаками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Буніятова І.Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV–XIII ст.) : монографія. Київ : Вид. Центр КНЛУ, 2003. 327 с.
2. Дельбрюк Б. Введение в изучение языка: Из истории и методологии сравнительного языкознания. Москва, 152 с.
3. Косериу Э. Синхрония. Диакрония. История. *Новое в лингвистике*. 1963. № 3. С. 143–343.
4. Макаев Э.А. Понятие давления системы и иерархия языковых единиц. *Вопросы языкознания*. 1962. С. 47–52.
5. Пауль Г. Принципы истории языка. / пер. с немецкого А.А. Холодовича. Москва, 1960. 337 с.
6. Brugmann K. Kurze vergleichende Grammatik der Indogermanischen Sprachen. Auf Grund des fünfbandigen 'Grindrisses der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen von K. Brugmann und B. Delbrück verfasst. Strassburg : Verlag von Karl J. Trübner, 1970. 376 p.